

Gilberts håla

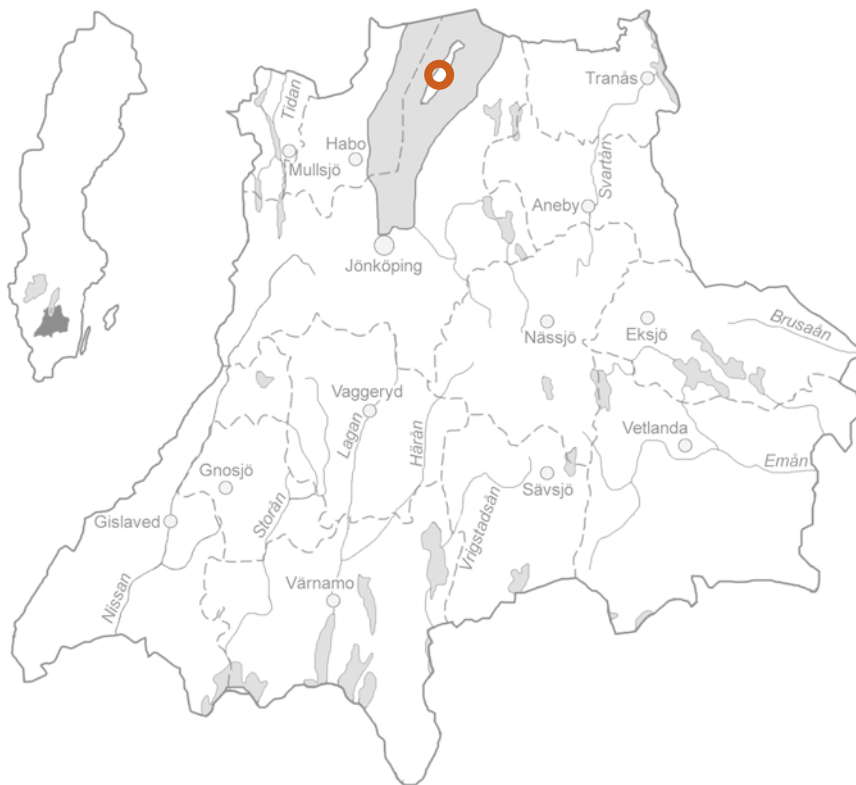
Arkeologisk utredning inför planerat dammbygge på fastigheten
Visingsö Prästgård 1:1, Visingsö socken i Jönköpings kommun,
Jönköpings län

Gilberts håla

Arkeologisk utredning inför planerat dammbygge på fastigheten Visingsö Prästgård 1:1, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 2019-120
Länsstyrelsens dnr: 431-3631-2019

Rapport, foto och ritningar: Lotten Haglund
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK)
är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2019

Innehåll

Sammanfattning och åtgärdsförslag.....	5
Inledning.....	7
Målsättning och metod.....	7
Topografi	7
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	7
Gilberts håla	7
Resultat.....	8
Härd.....	10
Dräneringar.....	10
Metalldetekteringen	11
Administrativa uppgifter.....	12
Kartmaterial.....	12
Referenser på webben	12

Bilaga

Osteologisk rapport Anna Kloo Andersson

Sammanfattning och åtgärdsförslag

Med anledning av planerna på att anlägga en damm genomförde Jönköpings läns museum i september månad 2019 en arkeologisk utredning på delar av Visingsö prästgård 1:1. Undersökningsområdet har tidvis varit mycket blött och har främst använts som betesmark. Området är registrerat som en övrig kulturhistorisk lämning och kallas för Gilberts håla vilket syftar till en gammal sägen. Utredningen genomfördes dels genom schaktning och dels genom metalldetektering. Förutom en härd framkom inga andra förhistoriska lämningar. Den ensamma härden låg i östra änden av undersökningsområdet och den planerade dammen kommer sannolikt anläggas längre ut i våtområdet. Dammen ska omgärdas av en vall som möjligen kommer hamna i området för härden men då inga andra förhistoriska anläggningar dök upp anser läns museet att inga andra antikvariska åtgärder krävs. Samråd har skett med Länsstyrelsen.

Inledning

Inför planerna att anlägga en damm, omgiven av en vall, i ett område som redan tidigare periodvis är vått genomförde Jönköpings läns museum under september månad 2019 en utredning inom en del av fastigheten Visingsö Prästgård 1:1. Beställare var Prästlönetillgångar i Växjö stift. Fält- och rapportansvarig var Lotten Haglund och med på undersökningen var även Anna Ödeen, båda från Jönköpings läns museum. Området som undersöktes var omkring 13 000 kvadratmeter stort och precis väster om landsvägen en bit norr om Kumlaby kyrka.

Målsättning och metod

Fokuset på undersökningen låg dels på att se om nya fornlämningar berördes av dammanläggningen och dels på om det kunde finnas offer- eller depåfynd i våtmarken. Undersökningen genomfördes genom sökschaktning och metalldetektering.

Topografi

Undersökningsområdet var relativt plant och gränsade till en mindre gårdsbebyggelse i söder, till vägen i öst och var i övrigt omgiven av åkermark. Det kunde anas hur det fuktiga området var utbredd tack vare växtligheten som centralt bestod av tuvigt gräs, starr och skräppa. Runtkring var växtligheten mest bestående av gräs.

Fornlämnings- och kulturmiljö

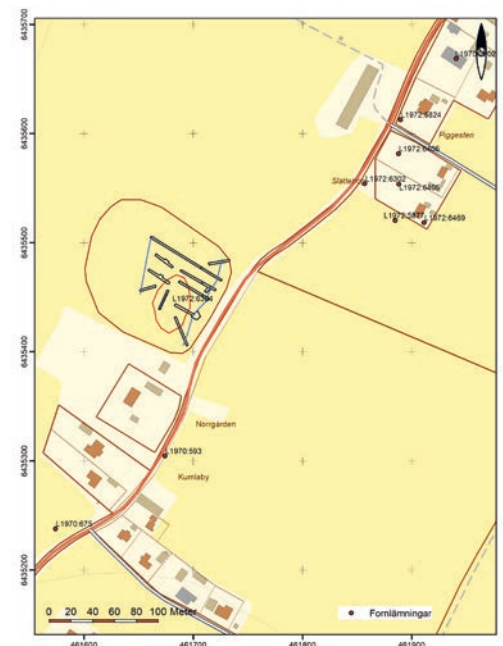
Våtmarken på ytan är registrerad som en övrig kulturhistorisk lämning, L 1972:6304 och syftar till Gilberts håla. Visingsö är en bygd rik på fornlämningar och ungefär 230 meter åt nordöst finns L 1972:6302, en grav i form av en treudd kallad Slättehög. Nära denna har en härd, L 1972:5877 dokumenterats. Likaså finns uppgifter om en härd runt 120 meter sydöst om undersökningsområdet, L 1970:593. I närområdet har också en del lösfynd gjorts, samtliga i form av flintredskap (L 1970:675, L 1972:6405 L 1972:6406 och L 1972:6469). Samtliga fyndplatser ligger inom 200 meters radie från planområdet.

Gilberts håla

Undersökningsområdet är sedan gammalt kallat Gilberts håla eller Syltan. T.ex. finns en karta över Kumlaby ägor från år 1767 där ängen som undersökningsområdet ligger på benämns både som Syltan och Gerebärtils håla. Tittar man i ortnamnsregistret framgår det att områden som benämns Syltan ofta är sankta områden med dyg mark. Namnet Gilberts håla kommer från trollkarlen Gilbert som enligt sägnen ligger nedgrävd där. Enligt en version av berättelsen fanns för länge sedan två kungar på Visingsö. Den ene i Näs och den andra i det mytomspunna Borga slott. Kungarna kom inte överens och därför bestämde kungen i Näs att Visingsö skulle

Figur 2. Undersökningsområdet före schaktning, mot Ö

Figur 3. Undersökningsområdet i förhållande till närliggande fornlämningar och fyndplatser.

delas i två delar. Han gav uppgiften till Gilbert som började gräva nära Näs. Kungen i Borga ogillade detta och försökte få Gilbert att sluta upp med grävandet. När detta inte lyckades bad han Gilberts gamla läromästare Kettil Runske om hjälp. När Kettil anlände till ön hade Gilbert hunnit gräva strax förbi Kumlabby. Trots att Kettil befälde Gilbert att sluta gräva lyssnade han inte. Då kastade Kettil en magisk runkavel mot Gilbert som, när han tog emot den, fastnade med handen i kaveln. För att komma loss tog han tag med andra handen varpå den också fastnade. Det hjälpte inte heller att försöka komma loss med hjälp av fötterna eller munnen utan även dessa fastnade. När Gilbert var oskadliggjord kastade Kettil ner honom i det djupa och dyfulla hål där han slutat gräva. Med sig fick han en oxhud och fick veta att han kunde dra loss ett hårstrå per år, och först när alla hårstrån var borta skulle han åter bli fri. Den tidigaste kända nedteckningen av den här sägnen kommer från Olaus Magnus, Historia om de Nordiska folken, 1555.

Historien om Gilbert och hans grävprojekt passar in som förklaring till de naturliga förhållandena som råder på ön, från Näs i söder och fram till platsen som idag kallas Gilberts håla finns en ådra med sumpig mark som på sina ställen visar sig även ovan mark. På flera av dessa platser har det tidvis stått öppet vatten. Boende i området berättar till exempel att betesdjur som gått på det nu aktuella undersökningsområdet ofta stått en bra bit ner i gytta och flera berättar också att de kunnat åka skridskor på platsen under vintern. Inför undersökningen fanns därför vissa farhågor om att det skulle bli ett ganska vått och möjligen svårundersökt projekt.

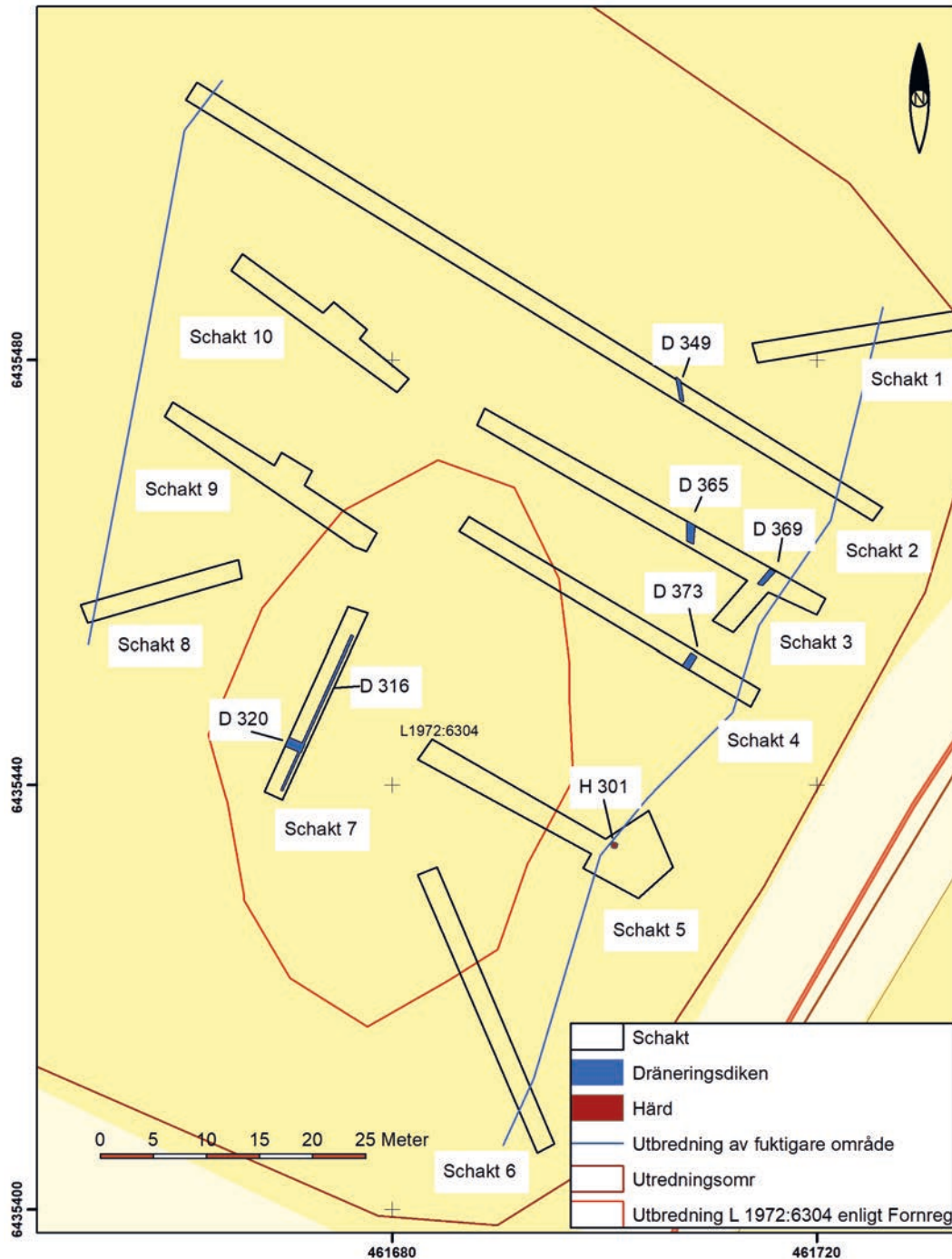
Resultat

Längs med landsvägen i öst gick två kablar varför vi höll oss en bit in på marken från dessa. I den södra delen av undersökningsområdet gick östvästligt en jordvärmekabel varför vi heller inte grävde längre åt det hållet. För att få en bild av hur djupt det fuktiga området kunde tänkas vara grävdes ett långt schakt, schakt 2, från öst till väst. Det visade sig då att farhågorna om en blöt och besvärlig undersökning var obefogade. Schaktet blev som mest 0,50 meter djupt och lagret som fanns under grästorven bestod förvisso av torv men denna var rejält torr, bitvis väldigt hård. Under torven kom ett lager med blålera och därunder fanns skiffer. Totalt grävdes 10 schakt med en sammanlagd längd på 304 meter. I samråd med Länsstyrelsen koncentrerades schaktningen kring det fuktiga området, därför drogs inga schakt längst åt väster. Som djupast grävdes 0,60 meter ner men i regel nåddes blåleran efter 0,30-0,35 meter. Vanligen stoppade schaktningen när blåleran nåddes men i några fall gick vi ner till skiffern. Tjockleken på leran varierade något men var omkring 0,10-0,15 meter tjock på de platser där den schaktats igenom. Det kunde också konstateras att undergrunden skiftade

Figur 4. Anna Ödeén under arbete med schakt 2. Här börjar skillnaderna i undergrunden att synas. Mot VSV.

och övergick i grusig silt i de östligaste delarna av schakt 1-6. Två av schakten, schakt 2 och schakt 8, visade även en övergång i lite grusigare lera mot väst. I schaktändarna som gick åt öster noterades plogspår vilket tyder på att det odlats på delar av området relativt nyligen, trots fukten.

Figur 5. Översikt över schaken. Inmätta strukturer utgörs förutom av en hård av olika typer av dräneringar.

Figur 6. Härden 301 i schakt 5 i profil mot N

Härd

I den östra änden av schakt 5 framkom vad som såg ut som en härd, eller härdrest, H 301. Denna var omkring 0,50 x 0,55 meter stor och som mest 0,08 meter djup. Den snittades med spade. I anläggningen syntes några få skörbrända stenar och mot botten var det som mest kolrikt. Den saknade annars synliga nedgrävningskanter men troligen var endast botten på den bevarad. Vid närmare undersökning visade sig anläggningen innehålla en del brända ben. Även om anläggningen främst såg ut som en härdrest kunde det inte uteslutas att det istället kunde handla om en brandgrav. Benen togs därför in för vidare analys och resultatet av den visade senare att det handlade om djurben. Schaktet utvidgades också åt norr, öst och söder men inga fler anläggningar framkom. Anläggningen låg i den östliga delen av området precis i området där undergrunden övergick i grusig silt. Detta är den enda delen av undersökningsytan som kan ses som ett bra boplatsläge.

Figur 7. Dräneringen 365 i schakt 3 mot Ö. Endast botten var kvar. De flata stenarna låg direkt på den grusiga leran.

Dräneringar

Även om det var torrt i området nu framkom vid undersökningen flera bevis för att man i äldre tider försökt dränera marken. Ett öppet dike gick öst-västligt precis norr om den norra utvidgningen av schakt 5. Detta, tillsammans med ett tegelrör som påträffades i den västliga delen av schakt 2, utgjorde sannolikt de yngsta åtgärderna för att leda vatten bort från området. Ingen av dessa blev inmätta. Ytterligare ett antal dräneringar schaktades fram, både sådana som var konstruerade av mindre stenar och sådana där träslanor hade använts. Båda typerna har fungerat på samma sätt: nedgrävda och övertäckta har de lett vatten i önskad riktning. I schakt sju kunde det konstateras att en stendränering korsade en som var konstruerad med hjälp av en slana. Stendräneringarna var skadade och i några fall var det endast botten av dem som återstod.

Figur 8. Dräneringen 369 i schakt 3 mot V. Även här var endast botten kvar.

Figur 9. Dräneringen 349 i schakt 2 mot V. Dräneringen bestod av slanor som grävts ner i blåleran.

Konstruktionerna kan sannolikt ha skadats vid plöjning och möjligen även när betesdjur gått runt här när det varit mycket blött. En äldre lantbrukare som kom förbi berättade att han sett andra dräneringar konstruerade av slanor i närområdet.

Metalldetekteringen

Undersökningen genomfördes också med hjälp av metalldetektor. Metalldetektorn användes dels direkt på gräsytan, men också under schaktningen och senare över dumpmassorna. Inga äldre fynd gjordes men det resulterade i en hel del metallskrot av nyare dato. Inga fynd från detekteringen tillvaratogs.

Figur 10. En del av resultatet av metalldetekteringen.

Fnr	Sakord	Material	Vikt (g)	Anl.nr.	Beskrivning	N	E	Z
1	Brända ben	Ben	7	301	Djurben	6435434,33	461700,96	113,38

Fyndtabell.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-3631-2019
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2019-06-05
 Jönköpings läns museums dnr: 2019-120
 Beställare: ..... Prästlönetillgångar, Växjö stift
 Rapportansvarig: ..... Lotten Haglund
 Rapportgranskning: ..... Ann-Marie Nordman
 Fältansvarig: ..... Lotten Haglund
 Fältpersonal: ..... Lotten Haglund, Anna Ödeén
 Fältarbetstid: 2019-09-17
 Län: ..... Jönköpings län
 Kommun: ..... Jönköpings kommun
 Socken: ..... Visingsö socken
 Fastighetsbeteckning: ..... Visingsö Prästgård
 Belägenhet: 64E 3gN
 Koordinater: ..... N 6435454 E 461685
 Koordinatsystem: ..... Sweref 99 TM
 Höjdsystem: ..... RH 2000
 Undersökningsyta: ..... 602 m²
 Fornlämningsnummer: L1972:6304
 Fornlämningstyp: ..... Plats med tradition
 Fynd (brända ben) JM.56607

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Kartmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA): Visingsö socken, Kumlaby nr 1-6. Akt: E127-18:1. Avmätning. Upprättad av Nils Esping 1767.

Referenser på webben

Wikipedia

Gilberts hål (https://sv.wikipedia.org/wiki/Gilberts_h%C3%A5l, hämtad 2019-09-18).

Bilaga 1. Osteologisk rapport.

Osteologisk analys av benmaterial från Visingsö prästgård 1:1, Visingsö socken, Jönköpings kommun, Jönköpings län. Dnr 120/19.

Av Anna Kloo Andersson, Jönköpings läns museum.

Inledning

De brända ben som har analyserats här framkom vid den arkeologiska undersökningen på Visingsö prästgård 1:1, Visingsö socken, Jönköpings kommun, Jönköpings län.

Benmaterialet har tvättats före analysen. Under analysarbetet noterades fragmentens volym, vikt och storlek samt färg och förbränningsgrad. Alla igenkänningsbara och identifierbara fragment plockades därefter ut.

Resultat

A301

Fyndet innehåller 0,1 dl brända ben som tillsammans väger 7,0 g. Det största fragmentet är 13,1 mm långt medan medellängden är 7,8 mm. De flesta fragmenten är vita och helt förbrända varav något fragment är lite mer kritaktigt. Det finns även en del fragment som är ljusgrå och därmed något sämre brända samt ett fragment som är svart och därmed dåligt bränt. Benen kommer från djur av obestämd art (1,4 g) och obestämda fragment (5,6 g), troligen från djur. Fragmenten är ganska små och det har därför inte varit möjligt att artbestämma djuret eller att tydligt se om fragmenten kommer från ett eller flera djur. Det finns dock inget som tydligt tyder på att benen kommer från mer än en individ.

Djur: 1 kraniefragment med inre hörselgångar (fragmentet har spår av järnhaltigt föremål), 7 rörbensdiafyser, 6 diafyser, 1 ev mellanhands- eller mellanfotsben (*carpale* eller *tarsale*).

Obest: diafyser, rörbensdiafyser, fragment. Ett fragment har spår av järnhaltigt föremål.

Jönköpings läns museum genomförde under september månad 2019 en arkeologisk utredning på en del av fastigheten Visingsö Prästgård 1:1 inför planerna på ett dammbygge. Platsen som undersöktes är sedan tidigare känd för att tidvis vara våt och platsen är också knuten till sägnen om trollkarlen Gilbert som höll på att gräva Visingsö i två delar. Enligt berättelsen var det här han stoppades och nu ligger ned-sänkt i väntan på att en dag få släppas fri.

Undersökningen resulterade inte i någon återfunnen trollkarl men väl i en härd av förhistorisk typ samt i några olika typer av dräneringar.

